

IRAK TÜRKMENLERİNDE TELAFER'İN KONUMU VE HALKININ YERLİ ADETLERİ*

THE POSITION OF TELAFAR AND ITS CUSTOMS AND TRADITIONS AMONG IRAQI TURKMEN

Muhammed ARNEEK**

ÖZ

Orta Doğu ülkelerinden Irak'ın birçok kültür kenti bulunmaktadır. Bu zengin kentlerin fiziksel özellikleri ve sosyal özellikleri birbirine çok benzese de birçok yönden farklılıkları da mevcuttur. Yöreden yöreye değişen bu farklılıkların tamamını ele alıp incelemek büyük bir emek ve zaman gerektirir. Osmanlı Devleti döneminden kalıp bugüne kadar kültürel özelliğini yitirmeyip devam eden Musul'a bağlı Telafer ilçesi de bu zenginliklerden biridir. Bu çalışmada Telafer'de yaşayan Türkmenlerin ne kadar zengin bir kültüre sahip oldukları ortaya koyar ve bildiğimiz gibi Türk dünyasında töreler büyük bir önem verilmektedir. Bu makalemiz de yer verdiğimiz konular, Telafer'in coğrafi özelliklerinden yemeklerine kadar ele aldık. Eski geleneklerden günümüze kadar ki zaman diliminde ele aldığımız bu gelenek ve görenekler zenginliğin çok az bir kısmını kapsamaktadır. İncelememizde öncelikle coğrafi yapısını ele alıp tanımladık, ardından kalesi ve özellikleri ile beraber tarihini ele aldık. Kenti çevreleyen bu coğrafi özelliklerini verdikten sonra "Çömçe, Hıdır İlyas, Höllük, yeni komşu geleneği, dişlik" gibi insanların içsel olarak bağlı oldukları gelenek ve göreneği kaleme aldık. Bu eşsiz zenginliği yer aldığı kentin farklı boyları olan İlhan beyleri, Himmetli oymağı, Halaybegler gibi daha saymadığımız birçok boyu vardır. Bu boyların dinlerinden ve dillerinden kopan zenginlikleri vardır. Ağırlıkta Türkmen Türkçesinin konuşulduğu bu kentlerde Arapça da konuşulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Telafer, Oymaklar, Adet, Coğrafi Yapısı, Kale.

* Bu makale 12.05.2023 tarihinde dergimize gönderilmiş; 16.05.2023 tarihinde hakemlere gönderilme işlemi gerçekleştirilmiş; 28.06.2023 tarihinde hakem raporlarının değerlendirilmesi sonucu yayın listesine dâhil edilmiştir.

Makaleye atf şekli; Muhammed Arneek, Irak Türkmenlerinde Telafer'in Konumu ve Halkının Yerli Adetleri, *Karabük Türkoloji Dergisi*, Cilt/Sayı: 6-1 (2023), Karabük 2023, s. 90-108.

ISSN 2667-7253/e-ISSN 2687-3885, DOI: 107596/katud.31072023.05

** Yüksek lisans öğrencisi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal bilimler enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Ankara/Türkiye, m23456ed.az2arn@gmail.com. ORCID: 00000003-0073-0639.

ABSTRACT

Iraq, one of the Middle Eastern countries, has many culturally rich cities. Although they are similar in physical and social characteristics, there are differences in many aspects. It takes a great deal of effort and time to study and examine all of these differences, which vary from region to region. One of these culturally rich cities is Telifat, near Mosul, which has remained from the Ottoman period and still keeps its cultural features till today. This study reveals what a rich culture the Turkmen living in Telifat have, and as we know, customs are given great importance in the Turkish world. In this article, we have discussed various features of Telifat, from its geographical features to its food, etc. These traditions and customs, which we have discussed from the old traditions to the present ones, cover a very small part of this richness. In this article, we first discussed and defined its geographical structure, then discussed the history and features of its castle. After giving these geographical features surrounding the city, we wrote about the traditions and customs that people are internally attached to, such as "Çömçe, Hıdır İlyas, Höllük, the new neighbor tradition, and Dişlik". This city, which has this unique richness, has many tribes, namely İlhan Beys, Himmetli, Halaybeg, and many other tribes. These tribes have cultural richness that is derived from their religion and language. In this city, Turkmen language as well as Arabic are spoken.

Keywords: Telifat, tribes, Habits, Geographical location, Castle.

Giriş

Tarihsel perspektiften bakıldığında Arap toplulukların, Irak'ın Kuzey bölgesine "El-Cezire Mabeyn-ün-Nehrin-Diyar-ı Rebia"; Türklerin "Şarki Anadolu Mülhekatı" veya "Şimali Cezire" adını verdikleri görülmektedir. I. Dünya Savaşı'nın bitimine kadar Bağdat ile Basra eyaletleri çevresini "Irak-ı Arap" biçiminde, Irak'ın kuzeyini akıllara getiren Musul eyaleti çevresini ise "El-Cezire" şeklinde adlandırmaktadırlar. İngilizler Irak'ı Basra ile Bağdat'ı ve Musul eyaletinin topraklarını içine dahil edecek ölçüde sınırlandırmakla birlikte Musul çevresindeki Türklere de "El-Cezire Türkleri" biçiminde hitap etmektedirler. Lozan görüşmeleri, "Musul Türkleri" olarak bilinmelerine yardım eden bir vasıta olmuştur.¹ Musul'un Irak denilince akıllara gelen şehirlerden en önemlileri arasında yer alması, siyasi yapılanmadan ziyade halkın yaşantı ve geleneklerini de akıllara getiren önemli bir unsur yaratmaktadır. Özellikle Telifat kazasının sosyal yaşamdaki yeri ve coğrafyasının yaşantıya etkisi konuları gelenek ve görenek çerçevesinde Musul'un önemine vurgu yapmaktadır. Irak'ın Musul vilayetine bağlı olan Telifat, en büyük kaza olma özelliği taşımaktadır. Telifat bir yanı bağların, diğer yanı ise düzlüklerle tepelerin kuşattığı; Türkiye sınırına 85 kilometre uzaklıkta yer alan ve Suriye sınırına ise 70 kilometre ötede olan bir vilayettir. Telifat'ın tarihi çok eski tarihlere dayanılmakta ve 11

¹ Selam Saygın, *Irak Türkmenleri (1918- 1926)*, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans), Eskişehir 2010.

yüzyıldan günümüze kadar Türkmenlerden oluşan bir yer konumunda olmaktadır.²

Tarihinin eski olmasından hareketle yaşantıları bağlamında toplumunun demografik yapısı incelendiğinde geleneksel bakış açısına yatkınlıklarının kaçınılmaz olduğu gözlenmektedir. Telaar’de yaşayan aşiretlere bakıldığında tümünün Türkmenlerden oluştuğu gözlenmekle birlikte Irak’taki Türkmenlerin kültür ve edebiyat yönünden çok yüksek bir tabakasının buradan çıktığı dikkati çekmektedir. Telaar Türkmenlerinin gelenek ve görenekleri, sosyal hayatı, yerel adetleri ile günümüze kadar uzanan bir zenginliği mevcuttur.³ Yaşayanları ve yaşantısıyla adetlerinin belirlendiği Telaar’in köyleri de yerel adetlerin uygulandığı törenlere önem vermektedir. İki yüzden fazla köye sahip olan Telaar’in aşiret sistemi de bu adetlerin yaşanmasına uygun özellikler içermektedir. Sosyo-kültürel açıdan Telaar’in demografik yaşamı incelendiğinde, önemli semtlerinden olan Seray, Kale, Hasan Köy, Sincar Su, Çelebi, Cabi, Çolak ve Kemberdre gibi yerlerin geleneksel törenlere verdikleri özveri dikkati çekmektedir. “Telaar’de, El Beyat, Alabayy, Seyitler, İlhanlılar, Muratlı, Şeyhler, Babalar, Çolaklar, Çelebiler gibi önemli Türkmen aşiretleri bulunmaktadır.”⁴

Gelenek ve görenekler, merasimler ve törenler bağlamında yapılan bir inceleme, coğrafi özellikleriyle yaşantısının paralel özellikler sezdirildiğini kanıtlar niteliktedir. Mekân olarak öne çıkan yerlerin geleneklere konu olması, kültürel yapının mesken tipleriyle iç içe ilerlediğini göstermektedir. Bahsedilen coğrafya kapsamında yaşamını sürdüren Türkmenlerin gelenek ve göreneklerine bağlı kaldıkları belirgin olarak edebi sahaya da yansımaktadır. Irak denilince akla gelen Musul şehrinin bir parçası olan Telaar’in coğrafi, kültürel ve sosyal yapısı bir bütün olarak Irak tarihini oluşturmaktadır. Sosyal yaşamda ele alınan gelenek ve görenekler, Osmanlı’dan bu yana gelişen dünya düzeninde insanların yaşamlarına ne şekilde yön verdiklerini değiştirmeyen kalıplaşmış ifadelere dönüşmüştür. Geleneğin içinde coğrafyanın belirgin rol oynaması karma zenginliğini ve kültürel yapısındaki çeşitliliği gözler önüne sermektedir. Edebi yazın alanını etkileyen ve folklorik metinlere kaynaklık eden kültürüyle Telaar’in sosyo-kültürel yaşamı, coğrafi ve siyasi yapıdan oldukça beslenmektedir. Türkmen Türkçesinin gelişimi ve kelime haznesinin çeşitliliğini de etkileyen bu ölçütler, yazınsal metinlerdeki kültür unsurlarına ve edebi eserleri

² Şemsetin Küzeci, *Telaar Şairleri*, Ankara 2010, s. 12.

³ Rıza Çolakoğlu, *Herkes İçin Şiirler*. İstanbul 2011, s.7.

⁴ Mazin Hasan, *Dünden Bugüne Irak Türkmenleri*, Gazi üniversitesi (Yayınlanmış yüksek Lisans Tezi), Ankara 2007

meydana getirme sürecindeki figürleşmeye kadar dil ve edebiyat sahasını da himayesi altına alan bir niteliğe sahiptir.

Bu çalışmada; Irak ve Musul denilince akla gelen üçüncü mekân olan Telifafer'in coğrafi, sosyo-kültürel özelliklerine yer verilerek, önemli değerlerinden olan Telifafer kalesinden hareketle öne çıkan tarihi unsurlar tanıtılarak bunların bölge halkının gelenek ve göreneklerindeki yeri üzerinde durulacaktır.

Telifafer'in Coğrafi Yapısı, Tanımı ve Adın'nın Anlamı

Irak'ın kuzeybatısındaki Musul Vilayetine bağlı bir ilçedir. Telifafer, Osmanlı döneminde Sincar ilçesine bağlı bir kasabaydı. 1917 yılında Telifafer ilçe olmuştur. Telifafer, Irak'taki Türklerin yoğun biçimde yerleştiği en büyük ve en önemli ilçelerinden biridir. Günümüzde 500 bin nüfusuyla Irak'ın en büyük ilçesi olarak konumundadır. Tarihi Musul ve Sincar Yolu üzerinde yer alan Telifafer ilçesi Musul'a uzaklığı yaklaşık 70 km, Sincar'a yakınlığı ise 55 kilometredir. Türkiye sınırına olan uzaklığı ise 85, Suriye sınırına uzaklığı 65, kilometredir. Şehir merkezi kuzeydoğu tarafındaki Zammar Dağı ve Sâsân Dağı eteklerindeki Süsen Kıraçlarıyla kaplanmış, batı yönü düzlük, ovalık, güney yönü ise bağlık bir coğrafyada yer almaktadır. Telifafer'de 18 mahalle bulunur bunlar: Kala, Hasanköy, Saray, Muallimin, Çolak, Kadisiye, Talya, Çelebler ve Kefe gibi mahalleler yer almaktadır. Telifafer İlçesine 3 nahiye bağlıdır bunlar: Rebia, İyâdiye ve Zemar. Telifafer 4.453 km²'lik bir ilçe merkezidir.⁵

Telifafer merkezine bağlı 300 köy bulunmaktadır. bu köylerden bazıları şöyledir: Aktepel, Akbulak, Bayat, Akkoyunlu, Akbüke, Arpatap, Arpaçay, Bacalan, Avken, Basık, Seyitler, Ömer Han, Kubbe, Ordu, Kökçeli, Bektaşî, Birhallı, Bisatlı, Buhur, Baştutmaz, Cuma, Damlaca, Turunu, Daşlıdere, Dervişler, Çeçen Harabı, Deveboynu, Kızıltar, Eski Kalak, Eskişehir, Harala Gürele, Haraba Sultan, Haznetepe, Karakoyunlu, Karalı, Karatepe, Hıdır, Kehriz Selimiye, Kelek, Kışla, Karayatak, Kızılkoyu, Kibirli Yenice, Apaçî, Sapan Harabesi, şebekler, Sualtı, Tercilli, Telgazu, Toprak Ziyaret, Topzava, Üçtepel, Han, Yunus Peygamber, Yukarı şirin Zehra Hatun bunların bazıları Arapça bazıları da Türkmençe konuşmaktalar.⁶ Muhammed Horşid Dakuklu Telifafer'i şöyle tanıtır:

“Bugün bir ilçe merkezi olan kasaba Irak'ın ikinci büyük ilçesi sayılır ve Irak'ta Türkmen ağacının Kerkük'ten sonra en büyük budağını meydana getirir. Kayalı ve dalgalı bir yer üzerinde kurulan kasabanın ortasından kuzeyden güneye doğru bir dere geçmekte ve şehri doğu ve batı semtlere bölmektedir. Derenin üzerinde altı köprü inşa edilmiştir. Böylece kasabanın iki yakası birbirine

⁵ Muhammed Dakuklu, “Telifafer İlçesi”, *Kardaşlık Dergisi*, C. 9, 8. bs., Bağdat 1969, s. 26-27.

⁶ Suphi Saatçi, *Tarihi Gelişim İçinde Irak'ta Türk Varlığı*, İstanbul 1996, s. 34-35.

bağlanmıştır. Tatlı ve şirin olan suyunu bir gözden alan derenin insanlara faydası olarak kasabanın aşağısındaki narlı incirli bahçeleri sulamaktadır”.⁷

Yakut El Hamavî (1977: 39), Mu‘cem Buldan El-‘Rabiyye adlı eserinde şöyle anlatır: Tel Afar diye yazılış şekli söyleyişi ise Tel Yaafar. Kelimenin kökeni ise Tel Afar, çok kullanılan bir sözcük olduğu için birçok değişime uğradı ve söylenmesi basitleşti. Telaar dağ üzerinde kurulu, ağaçlarla kaplı bir kale şehridir. Yine Telaar bir kale ismidir. Musul ve Sincar birbirine bağlayan bir mevkidir. İlçenin uzununca bir dere ve su gözü bulunmaktadır. Telaar ile Sincar arası ağaçların kapladığı bir yoldur, yol boyunca gölgede seyahatini sürdürebilir.⁸

Kâtip Çelebi’ye gelince “Tel ‘afar’ı şöyle anlatıyor: “Musul ile Sincar arasında düşen bir yerdir, çok ağaçları bulunmaktaydı. Belde’den altı fersah uzaktadır.” Şehrin ismi Aramice iki kelimeden oluşmaktadır, “Tel”, Arapça kökenli bir kelime ‘Tepe’ anlamına gelir, “Ağbar” ise ‘Boz Toprak’ anlamına gelmektedir.⁹

Tablo 1: Mavi renkle Türkmenlerin buldukları yerler ve Telaar’ın Irak haritasında konumu.

⁷ Abdülhalik Bakır ve Süleyman Pekin, "Anahtarlarıyla Türkmen şehri Telaar’ın Tarihsel Geçmişi" *Oğuz-Türkmen Araştırmaları Dergisi*, C. 3, 1. bs., Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Bilecik 2019, s. 18.

⁸ Yakut El Hamavî, *Mu‘cem Buldan El-‘Rabiyye*, Beyrut 1977, s. 39.

⁹ Fikret Sarıcaoğlu, *Kütâb-ı Cihânnümâ li- Kâtib Çelebi*, Ankara 2009, s. 435.

Telafer Kalesi

Telafer, kalesi ile herkes tarafından tanınmış bir kenttir. Kale Telafer Türkmenlerin ilk yerleşim merkezi sayılır ve özgü geleneksel yurt anıtlarını barındırır. Muhammed Horşid Dakuklu Telafer Kalesini şöyle tanıtır. "Kasabanın ortasında halkın kale dediği büyük bir tepe vardır. Hiç şüphe yok ki eskiden önemli tarihî roller oynamıştır. Eski eserler Müdürlüğü tarafından hiçbir kazı ve incelemeye sahne olmadığı halde tarihçiler şu kalenin tarihi hakkında az çok söz açmışlardır. Bir söylentiye göre kaleyi ilk defa Asurlular yapmışlar, başka bir söylentiye göre de Emevî devleti halifelerinden II. Mervan tarafından yapılan kale birkaç defada onarım ve yenileme görmüştür. Kasabanın her tarafına hâkim olan kalenin bugün üzerinde devlet daireleri, hastane, iki ilkokul ve bir takım memur evleri bulunmaktadır. Kasabasaray, kale ve Hasanköy adlı üç yukarı mahalleden ve Sincarsu, Gergeri, Çelebî, Kürdali, Çolak adlı altı aşağı mahalleden ve son yıllarda yine aşağı tarafta yayılan ve Kanberdere adlı olan bir mahalleden meydana gelmektedir".¹⁰

Tablo 2: Telafer kalesi.

Telafer Kalesi'nin Fiziksel Özellikleri

Kale, şehrin ortasında su gözü (su başı) denilen üzerinde yer almaktadır. Bir tünel ile gizli kapı yoluyla kaleye bağlanır. Bu tünel meselesi ihmal edilmiştir. Bundan dolayı yanlarından düşen enkaz ve kirler içine birikmiştir. 1920 'de İngilizler şehri işgal ettikten sonra tüneli yıkıp su kaynağı üzerinde bir oda inşa ettiler ve suyu kaleye iletmek için su pompası kullandılar. Bu odanın izleri ta IŞİD girene kadar bulunmaktaydı. Kalenin alanı 28 bin metre civarında olan ana ve yan surlar ile çevrilmiştir. Ana sur olan genişliği yaklaşık 3,30 metre ve

¹⁰ Abdülhalik Bakır ve Süleyman Pekin, a.g.e., s. 18.

yüksekliği ise 6 metredir. Surlar saf kireç ve taşlardan mükemmel bir şekilde inşa edilmiştir. Ana surun köşesinde dört kule yükselir (köşeler kuleleri) denilmektedir. Bu büyük kulelerin arasında yan kuleler bulunmaktadır. Bu kaleler büyük kuleler kapsar ve her biri en azdan 300 savaşıcı içermektedir. Her biri de üç katlı olmak üzere düşmanı gözleyip kontrol altına almak için delikler ve pencereler bulunmaktadır.¹¹ Kale yeryüzünden 25 metre yükseklikte, savaş zamanlarında kaleden mermi atamak için delikler ve mazgal bulunur. Bu deliklerden sıcak su ve neftyağı düşmana dökülürdü. Mermi için kullanılan her bir balkon ve diğeri arasında 40,25 santimetre boşluk vardır. Kalede 4 tane kapı bulunmakta ve bu kapılar dört yöne ayrılır bunlarda: Su kapısı (gizli kapı-doğu), Sincar kapısı (Ana kapı-güney), Nüsaybin kapı (batı kapısı), Musul kapı (kuzey kapısı) bulunmaktadır.¹²

Telafer Kalesi'nin İnşası

Kalenin yapım tarihi konusunda araştırmacı Ali Abdül Amir, MÖ 1. binyıl döneminde Telafer'in öneminin arttığını belirtiyor ve bu da Aşur kralı 3. Takla Blaser (MÖ 741-725) dönemindeydi. Kalenin sahibi olan Aştarlar kaleyi kendileri için ibadet merkezi saymışlar. Bu dönemde şehir büyüyüp genişlemiş ve antik kalesi inşa edilmiştir. Şehir (Nimit İhtar), yani (Tanrıların çiftliği İhtar) veya (Tanrıların cenneti İhtar) olarak biliniyordu. Daha sonra bölgeye gelen Romalılar kalenin yapısını yenilemişler ve orada hüküm sürdürmüşlerdir. M. S. 102-720 yılında Emevî halifelerin sonuncusu ve Cezire bölgesinin valisi olan Halife Mervan bin Muhammed de kalenin yapımını yenilemiş ve (Mervan kalesi) olarak adlandırılmış böylece bazıları kalenin Emevîler döneminde inşa edildiğinin düşüncesine varmaktadırlar.¹³ Bu kalede Sultan Bedreddin Lulu', Prens İbn el-Mashtoub'u kuşattı ve sonra Sultan kaleyi tekrar yapısını yeniledi ve kalenin yapısını yenileyen son kişiydi. Kalenin kapısının üst kısmındaki yazı (Merhametli kral) diye kendi adını simgeliyormuş.¹⁴

Kale Tarihte 3 Kez Saldırıya Maruz Kalmıştır

Birincisi 1257-1841 Bağdat valisi tarafından şehir halkı kendisine karşı yapılan bir devrimden sonra yıkılmış. Bu yılda Mehmet Paşa şehri işgal edip surlarını yıkmaya emretmişti. Nitekim tüm surlar ve kalenin çevresindeki kaleler yıkıldı. Ancak kalenin yapısı dayanıklı olduğu için pek zarar görmemiş.

İkincisi 1920-1339 yıllarında İngiliz işgali tarafından ana kapısı ve surları yıkıldı. İşgalcilerin kapıyı yıkmak amacı arabaların kaleye çıkmalarını

¹¹ <http://almadapaper.net/sub/03-1456/15.pdf>, Erişim, 10.10.2022, 11:00.

¹² <https://kirkuknow.com/ar/news/62417>, Erişim, 12.10.2022, 12:00.

¹³ <http://www.alnoor.se/article.asp?id=30476>, Erişim, 11.11.2022, 08:30.

¹⁴ Cafer Telaferli, *Telafer'in özet tarihi*, Bağdat 2012, s. 70.

kolaylaştırmak idi ve bu antik kapıyı, yayaların içinden geçtiği küçük bir köprü olarak kullanmak için suyun aktığı vadiye koymuşlardır. 1955 yılına kadar bu kapıdan kalan tahtalarının üzerinden insanların karşıdan karşıya geçtiğini görülmüştür.

Üçüncüsü 2014 yılında terör örgütü DEAŞ tarafından işgal edildi ve 2015 yılında DEAŞ tarafından Kaleyi çevreleyen arkeolojik duvarı patlatıldı kalenin büyük bir kısmı zarar gördü. Bir süre sonra yerle bir edildi.¹⁵

Telafer'de Bilinen Bazı Gelenek ve Görenekler

Her halkın gelenek-göreneklerini, örf-adetlerini, duygu ve düşüncesini kısacası millî kimliğini yansıtan unsurlardır.

1. Yeni Komşu

Telafer'in kadim mahallelerinde aşiret huyu yeniktir. Başka bir anlamla bir aşiret ya da belki iki aşiret başkaları gelmeden önce aynı bir mahallede yerleşmişlerdir. Daha sonra o mahallede yerleşen ilk aşiretin adı taşımaktadır. Ancak ilk aşiretin yerleştiği mahalle sadece kendine mahsus olmamakla başka aşiretlerde yerleşebilir.

Yakın bir zamana kadar. Şehrin tüm mahallelerinde insanlar arasında iyi ve güzel bir tören içinde ülfetin tam olduğu üzere ve kaynaşmanın güzelliğini gösteren yeni komşuyu kutlardılar. Eğer bir aile yeni bir mahalleye yaşamak için taşınırsa komşular haber gönderip öğle yemeğiniz (falan aile) evinden akşam yemeğiniz (falan ailenin) evinden diye yeni komşuya ikramda bulunurlar. Bunun amacı yeni taşınan aileye evi düzenleme, döşeme ve temizleme fırsatı vermek. Genellikle yeni taşınan evin hanımı yorgun olur yemek hazırlamaya vakti olamaz. Ayrıca komşular arasında ilişki gelişebilmesi ve birbirlerini daha tanışmış olurlar. Böylece komşular bir hafta boyunca yeni komşuya sırayla yemek gönderirler.¹⁶

2. Dişlik

Telaferliler'in bağlı kaldıkları eski halk geleneklerinden biridir. Çocuğun ilk diş çıktığında aile bu yemeği sevinç ve neşe ifadesi ile pişirip kutlarlar. Bu yemeğin temel kuruluşu buğday baklagillerden, bakla, fasulye, mercimek ve et de eklenir.

Dişliği pişirdikten sonra küçük tabaklara koyup akrabalara ve komşulara dağıtılır. Genel olarak çocuklar dağıtırlar. Akraba ve komşu güzelliğinden tabaklara para, yumurta ya herhangi bir yemek ya da çocuk elbisesi hediye olarak tabağı yeniden geri yollarlar.

¹⁵ ar.m.wikipedia.org/wiki/قَلْعَةُ_تَلْفَر، Erişim, 15.11.2022, 10:00.

¹⁶ Reşid Abdülkadir EL-REŞİD, *El-Veciz Vi'it Tarih Telafer*, İstanbul 2017. s. 110.

Dişlik yapan ailenin şöyle bir adeti de bulunur ve dişlik törenin tamamı sayılır bu da çocuğun annesi ya nenesi ya ablası ya da akrabalarından birisi kaynamış buğday tanelerini çocuğun başına serpiştirirler.¹⁷

3. Çömçele

Telaferin tarımsal doğası ve yağmura bağlılığı yağmur geciktiğinde bazı gelenekler ve görenekler yaratmıştır. Çömçele Telafer halkının çok eskiden bildiği bu gelenek (çömçe) kelimesinden gelmektedir. Telaferde bu tören genellikle (10-15) yaşlar arasındaki çocuklar tarafından yapılır. İki tahtayı (+) şeklinde birbirine bağlayıp çocukların topladığı eski elbise veya kumaşla tahtaya sararlar ve oyuncak şekline benzetirler. Çocuklar yaptıkları oyuncuğı ellerine alıp yakın sokak ve mahalleleri dolaşarak bu sözcükleri dile getirirler:

"Ey çömcele çömçele

Çömçele yağış ister

Kara aba yaş ister

Verene Allah versin

Vermeyene kul versin"

Çocuklar hep bir ağızda yüksek sesle söyleyerek mahalledeki evlerden ihtiyaca göre yağ, şeker, bulgur ve un isterler. Ev hanımları çocukların istedikleri erzakı sevinerek verirler ve oyuncuğın (kukla) yüzüne su dökerler. Topladıkları erzakları büyüklerin yardımı ile sokakta yemek pişirip orada bulunanlara ve mahalle sakinlerine dağıtırlar. Yemek yenildikten sonra kalanı camilere ve türbelere serpilir.¹⁸

4. Hıdır İlyas "Hıderrez"

Telafer'in 4 kilometre güneyinde bir tepede yeşil açık alanla çevirili bir yapı üstünde bir (kubbe) yer almaktadır. İnsanlar onu Salih kul (A.S) Hıdır İlyas'a nispet etmişler, Kubbe dediğimiz bina eskidir ve hiç kimse yapılış tarihini belirlememiştir. Ancak Osmanlı devleti 1210 da yayılan fermana göre halktan iki kişi, Şeyh İsmail ve Muhammed Ahmedî türbeyi yönetmek için görevlendirdi.

Bazıları bu türbenin kökeni manastır olduğuna inanıyorlar, ancak eserlerle ilgilenenler bu şüpheyi reddettiler çünkü türbe Hristiyanların mezarları tarzında olmayan mezarlar içermektedir, ayrıca bazıları da türbe Yezidilerindir diye yeni bir şüphe kapısı atmıştır.

¹⁷ Reşid Abdülkadir EL-REŞİD, a.g.e., s 114.

¹⁸ <http://www.bizturkmeniz.com/ar/index.php?page=article&id=101467>, Erişim: 28.10.2022, 05:00.

Arkeolojiler bu şüpheye yanıt vermişler ki bu türbenin kubbesi ile diğer Yezidi kubbeleri arasındaki benzerliklere rağmen o bölgede Yezidilerin yaşadıkları bahsedilmemiştir. Böylece İslami bir türbe olduğuna kanıtlamıştır.

Türbenin Hıdır İlyas'a nispet etmesinin sebebine gelince bu Salih kulun halen hayatta olduğuna inanıyorlar, kendisini bu tepede defalarca görmüşler. Telafer Türkmenleri her yıl 15 şubattan başlayıp 18 şubata kadar türbeyi ziyaret ederler. Kendileri için bir bayram sayılır, yüzlerce değil binlerce insanlar bu tepede toplanıp bu bayram için özel yemekler, tatlılar yaparlar. Baharın ilk günü olarak kabul edilir. Bu türbenin bazı adetleri alışkanlık hale dönüşmüştür. Adetlerden biri (murta deliği) isimlendirilmiştir, bu da bir kişi bir şeye niyet ederse deliğin önünde durur gözünü kapatıp işaret parmağını uzatır deliğin içine denk gelirse murat ettiğini alır eğer denk gelmedi ise muradını alamaz.

Telafer toplumun inançlarına göre bugünde (Hıdır İlyas) bayramın son günü kış mevsiminin kesinlikle sona erdiğini ve bir gün sonra kim ekin ekirse ona ne tohum çıkar nede toprağında ekin büyür.¹⁹

Tablo 3: Hıdır İlyas mezarı.

5. Höllik

Telaferli anneler uzun zamandan beri bebek kıyafetlerinin kirlenmesini azaltmak ve sonra bu kıyafetleri yıkamayı kolaylaştırmak için bebek bezi yaygın olmadan önce özel bir yöntemle benzersiz olmuştur. Bu yönteme bizde höllik denir, Musul tarihi eser işlerinde araştırmacı sayın Ezher El-Ubeydi'nin

¹⁹ <https://www.iraqcenter.net/vb/showthread.php?t=53560>, Erişim: 01.12.2022, 01:00.

anlattığına göre bu yöntemi Suriye'nin Halep kentinde bulmuş, onun ifadesiyle Bağdat hâva çamuruna benzeyen (el-bilon) dedikleri bir madde kullanıyorlar.

Büyükanne, anne veya evdeki herhangi bir kadın (tek başına veya bir grup kadımla), höllik işlemi için gerekli olan toprağı toplamak için şehirden biraz uzak olan Telafer'in kırsal kesimine giderdi. Bundan da amacı mümkün olduğunca temiz ve saf toprak elde edilmesini sağlamak çünkü ev ve binaların yakınında öyle bir toprağın bulunması zordur.

Telaferli anneler, kuru ve rutubetli veya ıslak olmaması şartıyla, (hâva veya el-geyl) yaptığı kil toprağını tercih ederdi. Bu tür toprak Telafer şehrinin etrafında yaygın olarak bulunmaktadır.

Anne, imkanlara göre büyük bir torba (çuval), bir kap (teneke) veya bir (zembil) vasıtasıyla toprağı eve getirir, bebeğe zarar vermemek için toprağı iyice eler. Sonra kumaş parçalarını birkaç kez katladıktan sonra bebeğin kundağına yerleştirir, höllik toprağı doğrudan katlanmış kumaş parçalarının üzerinde olacak şekilde olur ve böylece bebeğin arka kısmı (poposu), günümüzde çocuk bezi rolünü oynayan toprağı tamamen yapışmış durumda olur. Daha sonra anne kundak işlemini tamamlayıp bebeği huzurlu uyutmak için beşiğine yerleştirir.

Anne, kış günlerinde bir miktar höllüğü demir bir kutuya koyup kutuyu gerekli sıcaklığa gelinceye kadar sobanın üzerinde tutar, ardından höllüğü çocuğun altına yerleştirirdi, böylece hem temiz hem de soğuktan etkilenmeden rahat rahat uyurdu. Anne, kundaktan önce pudra yerine çocuğun vücuduna bir miktar yanmış tandırdan alınmış dibekle dövülmüş ince toprak serperdi ki çocuğı iltihaptan korusun.

Höllik: Çağatayca'da nennendirici anlamına gelir. (Höl) kelimesi de nemli anlamına gelir ve bu kelime modern Osmanlıca sözlüklerde bulunmamaktadır.²⁰

Telâfer'de Bazı Türkmen Oymakları ve Aşiret Tanımı

Günümüzde Irak Türkmenlerin kalabalık yaşadıkları yerlerde Türkmen oymaklarına dair eskiden birçok damga ve eski eserler görülmektedir. Telafer Türkmen toplumu, her oymağın kendine has bölgeleri olan çok sayıda oymaklar topluluğuna dayanır. Bu oymakların tümü Türkmen adları taşır, aile ve soy adları ilçe, kasaba ve köy ile dağ, tepe, akarsu, cami, mahalle, sokak adlarında da Türkmenlere ait alamet bulunmaktadır. Bu toplumun aşiret yönetim kuralları,

²⁰ Reşid Elreşid, *Telafer tarihinin özeti Yarattılışın başlangıcından Irak 1921'deki kraliyet dönemine kadar*, İstanbul 2017, s. 115.

evlilik ve nişan törenleri, bayramlar, yas, dini ve millî törenleri hemen hemen aynıdır bütün âdet ve gelenekleri birbiriyle örtüşmektedir.²¹

Aşiret Tanımı: Aşiret, genellikle aynı coğrafi bölgede yaşayan, ortak bir soy veya aile bağına dayanan, geleneksel olarak bir lider tarafından yönetilen ve bireylerin güvenliği, adaleti ve refahı için birbirleriyle dayanışma içinde olan büyük bir sosyal grup veya topluluktur. Aşiretler, özellikle kırsal ve yarı kırsal bölgelerde, sosyal ve siyasi yapının önemli bir parçasıdır. Geleneksel olarak, aşiret üyeleri, aynı soy veya aileye mensup olan kişilerdir. Aşiret, Sosyopolitik, idari ve ekonomik yapıyı düzenleyen, ortak örf ve âdetler çerçevesinde toplanan, insan birliği, topluluk, kabile gibi tanımlamalarla ifade edilir.

Bayat Boyu: Bayat, Oğuz boyundan bir boy adıdır. Reşidü'd-din, Bayat kelimesinin anlamı “devletli ve nimeti bol” diye açıklamış, Yazıcıoğlu ise “devletlü ve nimetlü” şeklinde her ikisi de aynı anlama kavuşmuştur. Bayatların Anadolu sahası dışında değişik mekanlarda yurt ettikleri görülmektedir. Özellikle bu bölgeler arasında; Trablus, Halep, Şam, İran ve Irak'ta da vardır. Irak'a yerleşen Bayat boyu burada on üç oymağa, her oymak da değişik grup ve kollara bölünmüştür. Irak'taki Bayatlılar en yoğun yaşadıkları bölgeler bunlardır; Musul, Kerkük, Tuzhurmatu, Kifri, Dakuk ve Telafer çevresinde yüzlerce Bayat oymağı yaşamaktadır.^{22,23}

İlhan Beyler: Türk İlhanlılardan gelen bir Türkmen oymağıdır. Telafer Hasanköy bölgesinde yerleşmişlerdir. Oymağın ağası Mehdi Ali Han İlhan Bey'dir. İlhanlılara bağlı olan kollar Kalaş Evi, Yasin Evi ve Sadun Evidir. Bu oymak Musul'a bağlı Telafer, Kerkük'e bağlı Altunköprü ve Türkiye Gaziantep, Kahramanmaraş ve İran Azerbaycan'dan buraya yerleşmişlerdir.²⁴

Ferhatlar Oymağı: Telafer'de ikamet eden tanınmış Türkmen oymaklarından. Sultan IV. Murat zamanında buraya yerleştikleri tahmin edilmektedir. Oymağın başkanı Felah Muhammed Yunus Ferhat'tır. Oymağın kolları ise Yetimliler, Şafolu, Hıddolu, Purkulu, Vahap Evi, Çoban Evi, Galolu, Bahçelilerdir.²⁵

Davutlu Oymağı: Kaynaklarda Dâvûd, Dâvûdlar, Dâvudlu (Dâvûd Obası) şeklinde kaydedilmiştir. Bu oymak mensupları. Davutlular oymağı Tatar Türkmenlerinden gelmişler Telafer'e Abbasiler döneminde yerleşmiş olan en eski oymaklarından. Tanınan boylarından Begat, Ahmuli, Mehdi, Paris ve

²¹ Ekrem Pamukçu ve Habib Hürmüzlü, *Irak'ta Türkmen Boy ve İrmakları*, Ankara 2005, s. 46.

²² Selim Özkan, "Telafer'in Stratejik Önemi ve Türkmenler", *Avrasya Etüdler*, C. 36, 2. bs., T.C. Türk İşbirliği ve Kalkınma idaresi Başkanlığı Yayınları, Ankara 2009, s. 146.

²³ Saatçi Suphi, *Irak Türkmen Boyları Oymaklar ve Yerleşime Bölgeleri*, İstanbul 2009, s.23.

²⁴ Mehdi Kalaş, Kişisel Görüşme, 24.02.2023.

²⁵ Selim Özkan, a.g.e., s 148.

Davutliye'dir. Bu oymağın bulunduğu bölgeler ise Erbil, Kerkük, Musul, Süleymaniye ve Türkiye'de de bulunmaktadır.²⁶

Himetli Oymağı: Bu Türkmen oymağı Sultan Dördüncü Murat ile Irak'a giren Afşar oymaklarından sayılmaktadır. Telaar'e ilk yerleşen kişi Hasan Himmet'tir. Telaar kalesine yerleşmiştir. Himetli oymağın kolları: Habişliler, Tahanlılar, Mercanlılar, Şezililer, İrrımlılar, Feneşliler, Acemliler, Cedanlılar, Hammollar, Şeleşliler, Araplar, Abbasıllar, Acravullar, Malaklar, Bozeyller, Anadolular, Hıddolar, Çavuşlar, Şarolular, Ketaneliler, Zabolular, Hoşliler, Hallolular, Osmanlılar, Kandahlılar, Uveyitlüler, Allütülüler, Maruflular, Keller, Bakalılar. Bu yoğun oymak Telaar, Erbil, Türkiye, İran Azerbaycan Cumhuriyetlerinde bulunmaktadır.²⁷

Mavıllı Oymağı: Telaar'de yaşayan bu Türkmen oymağı Mavıllılar, Bektaşî kültürüne, geleneğine ve göreneğine bağlıdır. Mavıllılar Aşk edebiyatı halk müziğinde önde gelen bir karaktere sahipler. Halk edebiyat şiirlerin iyice başarmaktadırlar. Mavıllar bölgeye en eski yerleşen gruplardan birisidir ve Telaar yöresinde önde gelen önemli bir Türkmen Oymağıdır.²⁸

Çelebliler: Telaar kalesi civarında yerleşen ilk aşiretlerden biridir. Çelebler sözcüğün anlamı Mevlevî ve Bektaşî pirlерinin en büyüklerine verilen bir ünvanıdır. Çelebler Telaar sakinlerinin en kalabalık aşiretlerindedir.²⁹

Ezzollu: bu Türkmen aşiretinin kökenleri hakkında herhangi bir kaynak bulunmamaktadır. Ancak bu aşiretin Türkiye'nin Elâzığ ve Malatya'nın yakın ilçelerinde bulunur söylenmektedir. İzollu aşiretle ilişkili olduğu düşünülebilir.³⁰

Seyyidewi: Seyyitlilerin İmam Cafeer El- Sadık'ın soyundan geldiği kabul edilmektedir. Telaar'in en büyük aşiretlerinden biri sayılır. Bu aşiretin: ele seyit hesen, ele seyit geyib, ele seyit aziz, vs. oymakları vardır³¹

Halaybekewi: Telaar'de tanınmış en büyük aşiretlerden biridir. Telaar ilçesinde yoğun olarak yaşamaktadırlar. Bu oymak Afşar Türkmen oymağındandır. Ve oymağın başkanı 1998'e kadar Muhammet Sait Bişer'dir ve oğlu Sabit Muhammet Halaybek günümüzde Irak Cumhuriyet savunma bakanıdır. Bu oymak Telaar İlçesinde güçlü yiğit bir oymaktır. Aşiretin kolları

²⁶ Yememe Salih El-'ubidi, *Telaar Vi'l 'Ahd'ul Meleki 1921-1958*. Musul Üniversitesi (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Musul 2012.

²⁷ Yememe Salih El-'ubidi, a.g.e., s. 169

²⁸ Suphi Saatçi, a.g.e., s. 46

²⁹ Ghadeer Barem ve İbrahim Şahin, "Dil Politikası Uygulamaları Çerçevesinde Telaar Etnotopimlери", Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 2019, s. 1471.

³⁰ Ghadeer Barem ve İbrahim Şahin, a.g.e., s.1471.

³¹ Ghadeer Barem ve İbrahim Şahin, a.g.e., s.1473.

ise 21 kolu vardır. Bişer Evi, heneş oymağı (Ele heneş), Aziz oymağı (Ele Aziz), ve hec Mahmud oymağı (Ele Haç Mahmut) zikirde bulunduğumuz kollar en meşhur kollardır. Bu oymak günümüzde Musul, Telafer, Türkiye, Suriye, Azerbaycan, İran'da bulunmaktadır.³²

Pirnazar Oymağı: Telafer'de tanılan bir Türkmen oymağıdır Diyarbakır'ın yakın bölgesi olan Piren'den alınmıştır. PirNazarlar ve Birender olarak bu oymak geçmektedir. Bu oymak Irak'a dördüncü Sultan Murat'ın Ordusuyla birlikte gelmişlerdir. Oymağın başkanı Avni Galip'dir. Bu oymağın kolları ise Efendi Evi, Nazarlı Evi, Seferli Evi, Gaffolular, Haydar Evi, Vavılar Evi, Cemmolular, Göçer Evi, lelililler, Şaroo evi, hacı evi'dir. Bu oymağın yerleştikleri bölgeler ise Türki'ye, Telafer, Musul ve Bağdat'tır³³.

Mevla Oymağı: 16. asırda Irak'ı hüküm eden Türkmen Safevi devletinin kalıntısıdır. Musul ve Telafer çevresindeki bölgelerde yerleşmişler ve Türkmen kimliklerini korumuşlardır.³⁴

Deveci Oymağı: 16. asırların ilk başında Halep Suriye'de yaşayarak bu bölgelere yerleşmişler. Bu oymak Devecilik yaymasıyla tanılmaktadır. Günümüzde bu oymak Telafer, Musul şehrinde ve Türkiye'de yaşamaktadırlar.³⁵

Cebeller Oymağı: Telafer'in merkezinde bulunan büyük aşiretlerden biridir. Bu oymak Hasanköy semtinde yaşar ve Türk kimliklerini korumaktadırlar. Ağaları, Muhammed Nur Tahan'dır. Bu oymak Türkiye'nin birçok bölgesinde yaşayarak Yörük Türkmenler diye tanıtılarak ve dağlarda yaşamışlardır. Cebeller oymağın kolları Tahanlılar, Gafir Evi, Aliemin Evi, Maroşlular, Mıllalılar, Hazolular, Hıssıklılar, Nazihliler, Bambolular, Adlililer ve Matto Evi'nden bir yana gelmektedirler.³⁶

Kasap/ Kasaplı Oymağı: Bu oymak tüm Türkiyede ve Irak türkmenlerinde tanınan bir oymaktır. Bu oymak Telafer ve en çok İyaziye nahiyesinde bulunurlar. Hasan Yunus Ağa Oymağın başkanıdır. Bu oymak Milli davalarına kimliklerini korumaktadırlar. Bu oymağın kolları ise Zülfikar, Aliyaşlılı Zamolu, Çere, Şeyh Süleyman, Hebişli Kurutlu, Kurdeli, Sumo, Şih Evi, Tufanlı, Adlili, Said, Addo'durlardır.³⁷

Kaplan Oymağı: Bu oymak Telafer Hasanköy mahallesinde yerleşmişler. Bu oymağın yüce tarihi çok eskilere dayanır, günümüzde başkent Bağdat'ta adlarına bir çarşı ve cami bulunmaktadır. Kaplanlı oymağının başkanı ise

³² Fuat Efendioğlu, Kişisel Görüşme, 23.02.2023

³³ Suphi Saatçi, a.g.e., s. 85.

³⁴ Fuat Efendioğlu, Kişisel Görüşme, 23.02.2023

³⁵ Fuat Efendioğlu, Kişisel Görüşme, 23.02.2023

³⁶ Reşid Elreşid, a.g.e., s. 16.

³⁷ Yememe Salih El-'ubidi, a.g.e., s. 171.

Muhammed Yunus Resul Kaplan'dır. Milli Türkmen kimliğine sahip çıkan ve çok zengin bir nüfusa sahipler oymağın yaşadıkları yerler ise Musul, Bağdat, Telafer, Türkiye, Mısır, İran, Suriye'dedir.³⁸

Muratlı Oymağı: Bu Türkmen oymağı Musul, Telafer, Tazehurmatu, Kerkük, Tuzhurmatu, Çorum ve Türkiye'nin birçok yerde yerleşmişler. Yüzyıllar önce Irak'a Abbasiler döneminde Telafer'e yerleşmişlerdir. Bu oymağın Alevi-Bektaşî kimliğini sürdürmektedir. Telafer'in önde gelen saz sanatçısı Bektaşî Mehdi Bakır bu oymaktadır. Muratlılar Su mahallesinde yerleşmişlerdir. Başkanları Salim Kasım Hıdır ağadır. Muratlı oymağına bağlı kollar ise İdris Evi, Şammar Evi, Halaf Evi, Şemisliler, Beyler, Bakkalılar, Deveciler, Abid Evi, Ağuanlar, Varrazlılar, Somlar, Bayramlılar, Zıolular, Ali Gailililer, Daknozlılar, Abutlular, Mizdavarçılar, Şihanliler, Balolu ve Mecitli'dir.³⁹

Kene Oymağı: Bu oymak tanınmış aşiretlerden sayılır Saray ve Hasanköy Keneli Sokağında bulunmaktadır. Sultan Dördüncü Murat'ın ordusuyla birlikte Telafer'e yerleşmişlerdir. Bu oymak Azerbaycan kökenli olarak bilinir. Birçok yazar, şairleri ve büyük rütbeli zabıtalara bulunmaktadır.⁴⁰

İstanbulu Oymağı: Telafer'de Hasanköy mahallesinde yerleşen bir Türkmen oymağıdır. Gelişleri İstanbul'dan Musul, Telafer'e yerleşmişler. Bu oymak Mısır, Suriye, Ürdün ve birçok bölgede bulunmaktadır.⁴¹

Peygamberli Oymağı: Musul'un Yunus Peygamber köyünden gelen bu Türkmen oymağı Telafer'e yerleşmişlerdir. Türkmen kimliğine bağlı olan güçlü bir oymaktır. Ağaları Şahap Ahmet Peygamberlidir. Az çok tanılan bir aşirettir.⁴²

Çolak Oymağı: Bu oymak Telafer'in büyük oymaklarından sayılmaktadır. Eskiden Aşur evi olarak tanılırdı, Çolak oymağı Emirbeyli Türkmenlerinden olarak Kahramanmaraş kökenlerindedir. Oymağın başkanı Veli Ali Çolak ve Faysal Mahmut Çolak'tır. Bu aşiretin yetmişmiş ve Türk dünyasında tanınmış olan Rıza Çolak şairimiz bu aşiretin bir ferdidir.⁴³

Acem Evi Oymağı: Bu Türkmen oymağı büyük oymaklarından biri sayılır Telafer şehrinde Talia semtinde yerleşmişlerdir. Bu oymağın başkanı Cevat Mahmut Arslan'dır. Acem Oymağın kolları ise Aslan evi, Bilal evi Bayramlılar,

³⁸ Nurettin Kaplan, Kişisel Görüşme, 22.02.2023.

³⁹ Ahmet Kadoş, Kişisel Görüşme, 23.02.2023.

⁴⁰ Erşet Kene, Kişisel Görüşme, 25.03.2023.

⁴¹ Fuat Efendioğlu, Kişisel Görüşme, 23.02.2023

⁴² Fuat Efendioğlu, Kişisel Görüşme, 23.02.2023

⁴³ Ghadeer Barem ve İbrahim Şahin, a.g.e., s.1474.

Şerfeli, Bektaş Evi, Bektaş Evi ve Caddo evidir. Bu oymak Altunköprü ilçesinde, Telafer'de ve İran'da yaşamaktadırlar.⁴⁴

Sulolu Oymağı: Bu oymak Sulolu (Alevi), Bekerli ve Kocalı Moraçlı oymağından birleşmektedir. Bu oymak Telafer Su Semtinde ve Türkiye'nin birçok bölgesinde bulunmaktadır. Oymağın başkanı Abbas Kalenderdir. Suloluların kökeni ise Kahramanmaraş'tan gelen Beşir Türkmen kökenlerindedir.⁴⁵

Selbi, Sehvi Oymağı: Bu Türkmen oymağı Telafer bölgesine, Türkiye'nin Kahramanmaraş Emirbey bölgesinden gelerek bu bölgeye yerleşmişler. Bu oymağın günümüzde boyları akrabaları, aileleri Kahramanmaraş şehrinde bulunmaktadır. Bu oymak Musul, Telafer, Muhallebiye, Bağdat ve Türkiye'de yerleşmişlerdir. Oymağın boyları ise Alolu Evidir, Fenuşlu Evi.⁴⁶

Şuca Evi Oymağı: Bu Türkmen oymağı Musul'a, Bağdat'a Telafer'e Rava bölgesinden gelmişlerdir, bu oymak Hasanköy'de yerleşmiş ve tanılan aşiretlerdendir. Bu oymak sufi tarikatının önde gelen tanınmış bilgili ailelerindedirler. Oymağın ağası Şeyh Hasan Şuca'dır Irak'ın birçok bölgesinde tanılmaktadır.⁴⁷

Gergeri Oymağı: Musul ve Telafer'de yerleşen bu oymak çok büyük aşiretlerden sayılır. Bu oymağın Türkiye'deki Adıyaman'ın Gerger ilçesi arasında bir ilişki düşünülmektedir. Ağalarından Şahap Ahmet ve Muaffak Abdullah Şarba. Bu oymağın kolları ise Sileyli, Bırolu, Can kolu, Fadail Sili, Muhammed Camkol, Hissekli, Nebeyli, Havdeyli, Halikan Evi, Şarbalılar ve Hüseyin Evidir.⁴⁸

Şiholu Oymağı: Bu Türkmen oymağı Musul Telafer Saray ve Hasanköy mahallesinde yerleşmişlerdir. Bu oymak Karakoyunlu devletinden gelmektedir. Ağaları Hasan Muhammed Şiho'dur.⁴⁹

Haydarlar/ Haydara Oymağı: Afşar oymağından gelen bu aşirat Telafer Hasanköy, Bağdat, Altunköprü, Kerkük, Erbil'de yerleşen büyük bir Türkmen oymağıdır. Oymağın başkanı İlyas Muhammed Sait'tir.⁵⁰

Sincarlı Oymağı: Selçukluların Sincar bölgesine yerleştirdiği bir Türkmen oymağıdır bir süre sonra Telafer bölgesine yerleşmişlerdir. Başkanları

⁴⁴ Mehdi Kalaş, Kişisel Görüşme, 24.02.2023.

⁴⁵ Ammar Silooğlu, Kişisel Görüşme, 01.03.2023

⁴⁶ Adil Selbi, Kişisel Görüşme, 29.02.2023.

⁴⁷ Hasan Şuca, Kişisel Görüşme, 26.02.2023.

⁴⁸ Fuat Efendioğlu, Kişisel Görüşme, 23.02.2023

⁴⁹ Mehdi Kalaş, Kişisel Görüşme, 24.02.2023.

⁵⁰ Mehdi Kalaş, Kişisel Görüşme, 24.02.2023.

Muhammed Yunus Halit'tir. Bu oymağın kolları ise Caferli, Beziyliler, Halit Evi, Abdal Evi, Sulolu, Henikli ve Haneşlidir.⁵¹

Sultanlı Oymağı: Sultanlı oymağı Türkiye'den Telafer'e yerleşmişlerdir. Tanınmış bu Türkmen oymağı Hasanköy mahallesinde yaşamaktadırlar. Ağaları Sabah Abdullah Sultan'dır. Bu oymak Musul, Bağdat, Türkiye, İran ve bazıları ise Arap ülkelerine dağılmışlar.⁵²

Develi Oymağı: Ali Devleti, Develi oymağı Yavuz Sultan Selim'in dönemde görünmüştür ve tanınmıştır. Osmanlı Devleti döneminde bu oymağın büyük dedeleri Ali Han Telafer'in Askeri oymak işleri görevlisidir. Bu oymağın yerleştikleri yerler ise Bağdat, Telafer, Diyarbakır, Van, Şanlıurfadır. Günümüzde de Saray mahallesinde ve Şeyh İbrahim, Cuma, Buhur köylerinde de sakinler. Bu Oymağın kolları ise Kabak evi, Ceben evi, Umeyrililer, Haydar evi, Solhaylılar, Şihepliler, İskân evi, Mecdel evi, Hepeyliler, Çallolular, Tülküler, Salihliler, Ali Abdullahlılar, Aboşlular, Killeyliler, Kuçum kollarına ayrılmışlardır.⁵³

SONUÇ

Her milletin bir köklü kültürü, gelenek göreneği vardır. Bu kültür maddî ve mânevî zenginlikleri barındırır. Milletler bu kültürlerini hem coğrafyalarına hem de yaşam şekillerine yansıtarak yaşatıp devam etmek ister.

Irak'ın Musul'a bağlı Telafer ilçesinin de her millet gibi gelenek görenek, kültür ve yaşantıları bir zenginlik halindedir. Telafer'in kuruluşundan günümüze kadarki kültürünü ve bu yaşantının insan yaşamına ve coğrafyasına yansımaları ele aldık. Telafer'de çok farklı millet ve zenginlikler yer almakla beraber bu zenginliği artmaya devam etmektedir. Bugünden geçmişe bakınca zenginliğini korumada hassas davrandığını ve yeni nesillere bu hassasiyetin aktarıldığını görmekteyiz.

Çalışmamızda bu zenginliği anlatmaya çalıştıysak da elbette bitiremedik. Çalışmamızın tüm ilgililere faydalı olması dileğiyle.

⁵¹ Reşid Abdülkadir EL-REŞİD, a.g.e., s 240.

⁵² Rıza Çolakoğlu, Kişisel Görüşme, 10.02.2023

⁵³ Rıza Çolakoğlu, Kişisel Görüşme, 10.02.2023

KAYNAKÇA

BAKIR, Abdülhalik ve PEKİN, Süleyman, "Anahtarlarıyla Türkmen şehri Telafer'in Tarihsel Geçmişi" *Oğuz-Türkmen Araştırmaları Dergisi*, C. 3, 1. bs., Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Bilecik 2019, s. 18.

BAREM, Ghadeer ve ŞAHİN, İbrahim, "Dil Politikası Uygulamaları Çerçevesinde Telafer Etnotoponimleri", Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 2019, s. 1471.

ÇOLAKOĞLU, Rıza, *Herkes İçin Şiirler*. İstanbul 2011, s.7.

DAKUKLU, Muhammed, "Telafer İlçesi", *Kardaşlık Dergisi*, C. 9, 8. bs., Bağdat 1969, s. 26-27.

Ekrem PAMUKÇU ve Habib HÜRMEZLÜ, *Irak'ta Türkmen Boy ve İrmakları*, Ankara 2005, s. 46.

EL HAMA VÎ, Yakut, *Mu'cem Buldan El-'Rabiyye*, Beyrut 1977, s. 39.

EL-REŞİD, Reşid Abdülkadir, *El-Veciz Vi'ti Tarih Telafer*, İstanbul 2017. s. 110.

ELREŞİD, Reşid, *Telafer tarihinin özeti Yaratılışın başlangıcından Irak 1921'deki kraliyet dönemine kadar*, İstanbul 2017, s. 115.

EL-'UBİDÎ, Yememe Salih, *Telafer Vi'l 'Ahd'ul Meleki 1921-1958*. Musul Üniversitesi (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Musul 2012.

HASAN, Mazin, *Dünden Bugüne Irak Türkmenleri*, Gazi üniversitesi (Yayımlanmış yüksek Lisans Tezi), Ankara 2007.

KÜZECİ, Şemsetin, *Telafer Şairleri*, Ankara 2010, s. 12.

ÖZKAN, Selim, "Telafer'in Stratejik Önemi ve Türkmenler", *Avrasya Etüdlr*, C. 36, 2. bs., T.C. Türk İşbirliği ve Kalkınma idaresi Başkanlığı Yayınları, Ankara 2009, s. 146.

SAATÇİ, Suphi, *Tarihi Gelişim İçinde Irak'ta Türk Varlığı*, İstanbul 1996, s. 34-35.

SARICAOĞLU, Fikret, *Kitâb-ı Cihânnümâ li- Kâtib Çelebi*, Ankara 2009, s. 435.

SAYGIN, Selam, *Irak Türkmenleri (1918- 1926)*, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans), Eskişehir 2010.

SUPHÎ, Saatçi, *Irak Türkmen Boyları Oymaklar ve Yerleşime Bölgeleri*, İstanbul 2009, s.23.

TELAFERLİ, Cafer, *Telafer'in özet tarihi*, Bağdat 2012, s. 70.

Elektronik Kaynaklar

<http://almadapaper.net/sub/03-1456/15.pdf>, Erişim:10.10.2022, 11:00.

<https://kirkuknow.com/ar/news/62417>, Erişim: 12.10.2022, 12:00.

<http://www.alnoor.se/article.asp?id=30476>, 11.11.2022, 08:30.

ar.m.wikipedia.org/wiki/تَلَاْفَر/تَلَاْفَر 15.11.2022, 10:00.

<http://www.bizturkmeniz.com/ar/index.php?page=article&id=101467>, Erişim: 28.10.2022, 05:00.

<https://www.iraqcenter.net/vb/showthread.php?t=53560>, Erişim: 01.12.2022, 01:00.

Kişisel Görüşmeler

ÇOLAKOĞLU, Rıza, 1953 doğumlu, Üniversite mezunu, şair, araştırmacı, yazar ve emekli Tarihi öğretmen, Telafer merkez. (Görüşme: 10.02.2023).

EFENDİOĞLU, Fuat, 1955 doğumlu, Üniversite mezunu, emekli öğretmen, Telafer merkez. (Görüşme: 23.02.2023).

KADOŞ, Ahmet, 1955 doğumlu, Üniversite mezunu, emekli Tarihi öğretmen uzmanı, Telafer merkez. (Görüşme: 23.02.2023).

KAIAŞ, Mehdi, 1953 doğumlu, Üniversite mezunu, emekli öğretmen ve aşiret reisi, Telafer merkez. (Görüşme: 24.02.2023).

KAPLAN, Nurettin, 1970 doğumlu, Üniversite mezunu, Mühendis, Musul. (Görüşme: 22.02.2023).

KENE, Erşet, 1948 doğumlu, Üniversite mezunu, emekli Tuğgeneral, Musul merkezi (Görüşme: 25.03.2023).

SELBİ, Adil, 1966 doğumlu, Üniversite mezunu ve aşiret reisi, Ankara, (Görüşme: 29.02.2023).

SİLOOĞLU, Ammar, 1990 doğumlu, Okumuş ve şair, Ankara. (Görüşme: 29.02.2023).

ŞUCA, Hasan, 1948 doğumlu, Üniversite mezunu, Emekli hemşire ve aşiret reisi, Telafer merkez, (Görüşme: 26.02.2023).